

Ontdekte Pytheas IJsland?

Beschrijving

Aan het einde van de 4^e eeuw voor Christus vertrok *Pytheas* vanuit *Massalia* (nu *Marseille*) in *Gallië*« (nu *Frankrijk*) om het uiterste noorden te verkennen, rond *Groot-Brittannië*« te reizen en mogelijk *IJsland* te bereiken.

De oude *Grieken* stonden bekend om hun liefde voor de zee en hun ontdekkings-reizen, vereeuwigd in hun eigen mythologie met grote helden c.q. ontdekkings-reizigers zoals *Odysseus*, *Jason* en de *Argonauten*. Hoewel beroemd om hun reizen en het opzetten van kolonië«n rond de *Middellandse Zee*, is de reis van *Pytheas* minder bekend. Vanuit *Zuid-Gallië*« ging *Pytheas* verder dan welke Griek dan ook vÃ³r hem, door de *Straat van Gibraltar* en naar het noorden, naar de uitgestrekte bevroren delen van de *Noordzee*!

Over de Oceaan

Het verhaal van *Pytheas* van *Massalia* is er een van twee buitengewone prestaties:

- zijn eigen reis langs de kust van *Portugal*, *Gallië*« en rond *Groot-Brittannië*«, misschien helemaal tot aan *IJsland*, en
- dat van zijn verhaal, zijn hervertelling van zijn reis.

Tragisch genoeg is dit laatste, bekend als *Over de Oceaan*, vrijwel verloren gegaan voor ons. Wat van het origineel is overgebleven, bestaat alleen via vermeldingen door andere oude geografen en historici, zoals *Strabo*¹ en *Polybius*².

Deze latere bronnen bekeken zijn reis met een kritisch oog, waardoor hij in diskrediet werd gebracht als een verteller van sterke verhalen en men twijfelde aan de waarheidsgetrouwheid van zijn verhaal (bijvoorbeeld *Strabo*, *Geografie*, 1.4.3).

Wel citeerden ze delen van *Pytheas*'s?? werk in hun eigen werk, en zo bleef het tot op de dag van vandaag in fragmentarische vorm bestaan. Ironisch genoeg zorgden dezelfde mannen, wier doel het was hem in diskrediet te brengen, ervoor dat zijn verhaal al die eeuwen later bij ons terecht kwam.

Geloofwaardig?

Dat wil niet zeggen dat Pytheas een oplichter was of als zodanig werd gezien door zijn naaste tijdgenoten. Een paar eeuwen later, in de 1^e eeuw na Christus, verwijst *Plinius de Oudere* naar Pytheas in zijn *Natural History* (bijvoorbeeld Boek 37.11),

- voor informatie over de beweging van de getijden op basis van de maanfasen,
- voor het bestaan van barnsteenafzettingen in de Oostzee,
- voor de vorm van Groot-Brittannië en
- hoe lang het zou duren om er rond te reizen.

Maar veel van wat Pytheas schreef, weliswaar gefilterd door de werken van anderen en ongetwijfeld kromgetrokken, blijkt opvallend accuraat! Laten we hem zelf volgen op zijn reis.

De reis begint

De reis moet ergens in het laatste deel van de 4^e eeuw voor Christus hebben plaatsgevonden. Toen was Massalia (het huidige Marseille), een stad gesticht door de Grieken in ca. 600 voor Christus, een bloeiende handelsmetropool en een belangrijke haven in het westelijke Middellandse Zeegebied. Echter, de *Carthageters* hadden effectieve controle over de zee in het westen en bewaakten de *Zuilen van Herakles* (Straat van Gibraltar) nauwlettend tegen niet-Carthagers, om hun handelsbelangen in de Atlantische Oceaan te beschermen.

Dit heeft geleid tot enige speculatie dat Pytheas, wiens werkelijke functie binnen Massalia onbekend is gebleven, op de een of andere manier zijn schip over land naar de monding van de rivieren de *Loire* of de *Garonne* heeft gebracht en via *Bordeaux* naar zee is gekomen om het Carthaagse embargo te vermijden. Precies dit vormt de basis van een van Strabo's twijfels: Polybius, geciteerd door Strabo, weigert te accepteren dat een particulier de middelen zou hebben gehad om een dergelijke expeditie zelf te financieren (Strabo, *Geografie*, 2.4.2). Anderen hebben er echter op gewezen dat Massalia geen conflicten heeft gehad met Carthago, en dat de schepen van daaruit dus mogelijk hebben mogen varen waar ze wilden.

*Eratosthenes*³, geciteerd door Strabo, laat Pytheas opmerken dat de getijden eindigden bij de *Hieron acroterion*, het heilige voorgebergte, vanwaar de reis terug naar *Gades/Gadeira* (het huidige Cadiz) vijf dagen duurde. Het heilige voorgebergte is geïdentificeerd met *Sagres Point* in *Portugal*, gelegen aan de zuidwestelijke punt van continentaal Europa. Dit wordt opgevat als bewijs dat Pytheas inderdaad door de Straat van Gibraltar en langs de kust van Iberia was gevaren.

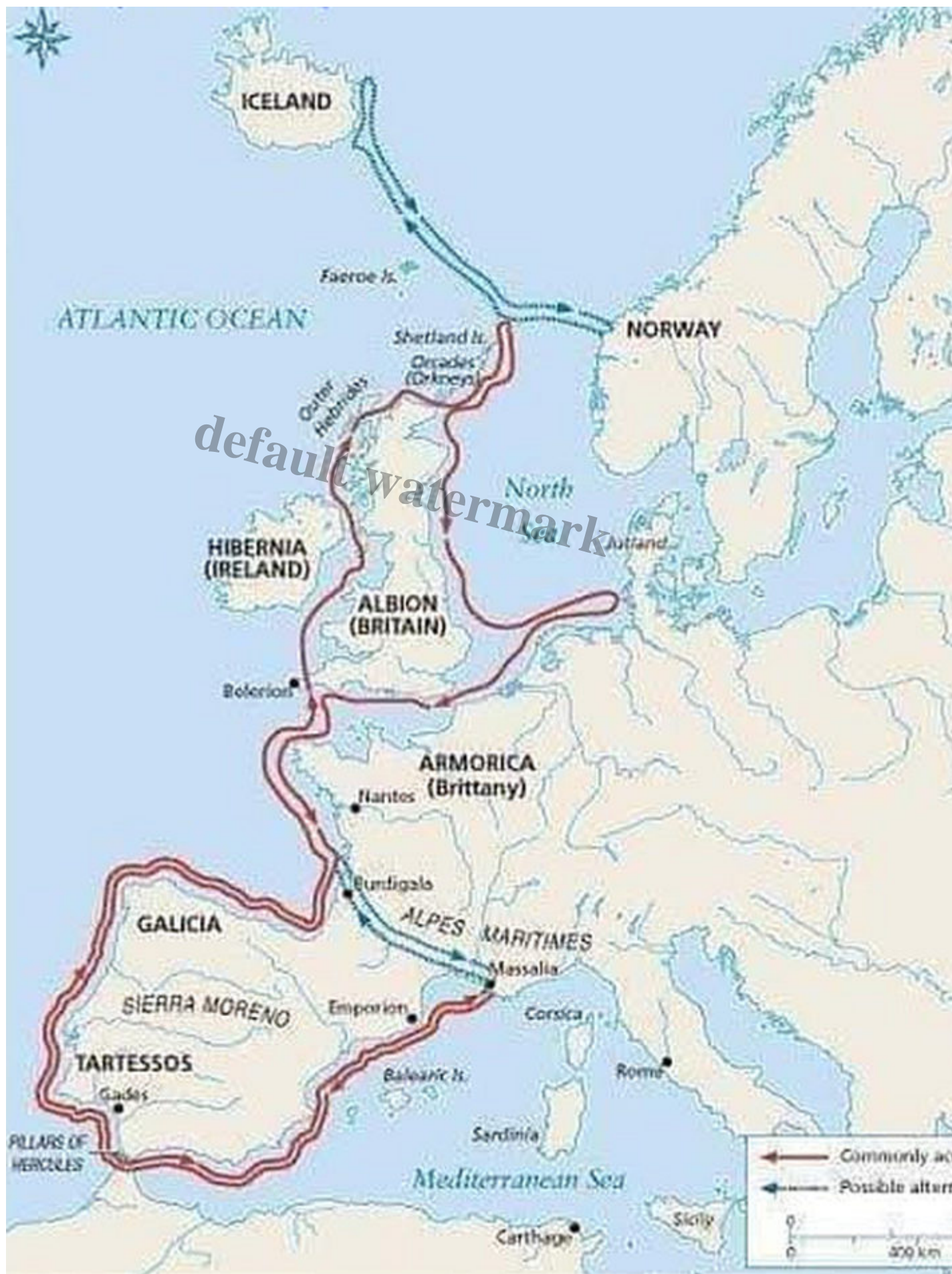
Beperkt door de maritieme technologie van zijn tijd en de noodzaak om te bevoorraden en handel te drijven, moet Pytheas hebben gedaan wat alle Grieken deden, namelijk dicht bij de kust blijven varen. In ieder geval totdat zijn reis noordwaarts draaide, richting de Britse eilanden. Strabo, die betwijfelt of Pytheas ooit door de Zuilen is gegaan, daarbij verwijzend naar Polybius (*Geografie* 2.4.2), geeft met tegenzin de nauwkeurige plaatsing toe van verschillende locaties en volkeren langs de kust van Gallië en Bretagne, door hem rechtstreeks te citeren, zonder verder commentaar (*Geografie*, 4.4.1).

Groot-Brittannië is een driehoek?

Hij bespot Pytheas echter vanwege zijn bizarre aanspraken op de driehoekige vorm van Groot-Brittannië en de meting van de omtrek ervan op 40.000 stadions (ongeveer 4.000 mijl) (*Geografie*, 1.4.3).

Pytheas had niet volledig rekening kunnen houden met de bijzonderheden van de Britse kustlijn, vooral rond Schotland, maar met zijn identificatie dat Britain een driehoekig eiland was, is opvallend nauwkeurig. Hij was in ieder geval een van de eersten die Groot-Brittannië überhaupt als eiland identificeerde!

default watermark

Volgens Pytheas waren de drie hoeken Kanton (Kent), Belerion (Cornwall) en de Orkas (Orkney-eilanden). Hij noemde dit vreemde, regenachtige, met mist bedekte eiland "Prettanike" of "Brettanike". Als zodanig komt de naam van het wereldrijk Groot-Brittannië uit de mond van een oude Griek.

Nadat hij aldus Groot-Brittannië had verkend en het meest noordelijke punt van de Orkneys had bereikt, zeilde Pytheas zes dagen lang in de open oceaan totdat hij het mysterieuze land Thule bereikte. De oude astronoom Geminus, die Pytheas citeert, identificeert deze regio als waar de zon gaat rusten, rekening houdend met de extreme korthed van de nachten daar.

Thule was volgens Pytheas een land dat afhankelijk was van landbouw, maar overgeleverd was aan eindeloze regen en een gebrek aan zon een nachtmerrie voor de Grieken, zozeer zelfs dat graan binnenshuis moest worden gedorst (Strabo, *Geografie*, 4.5).

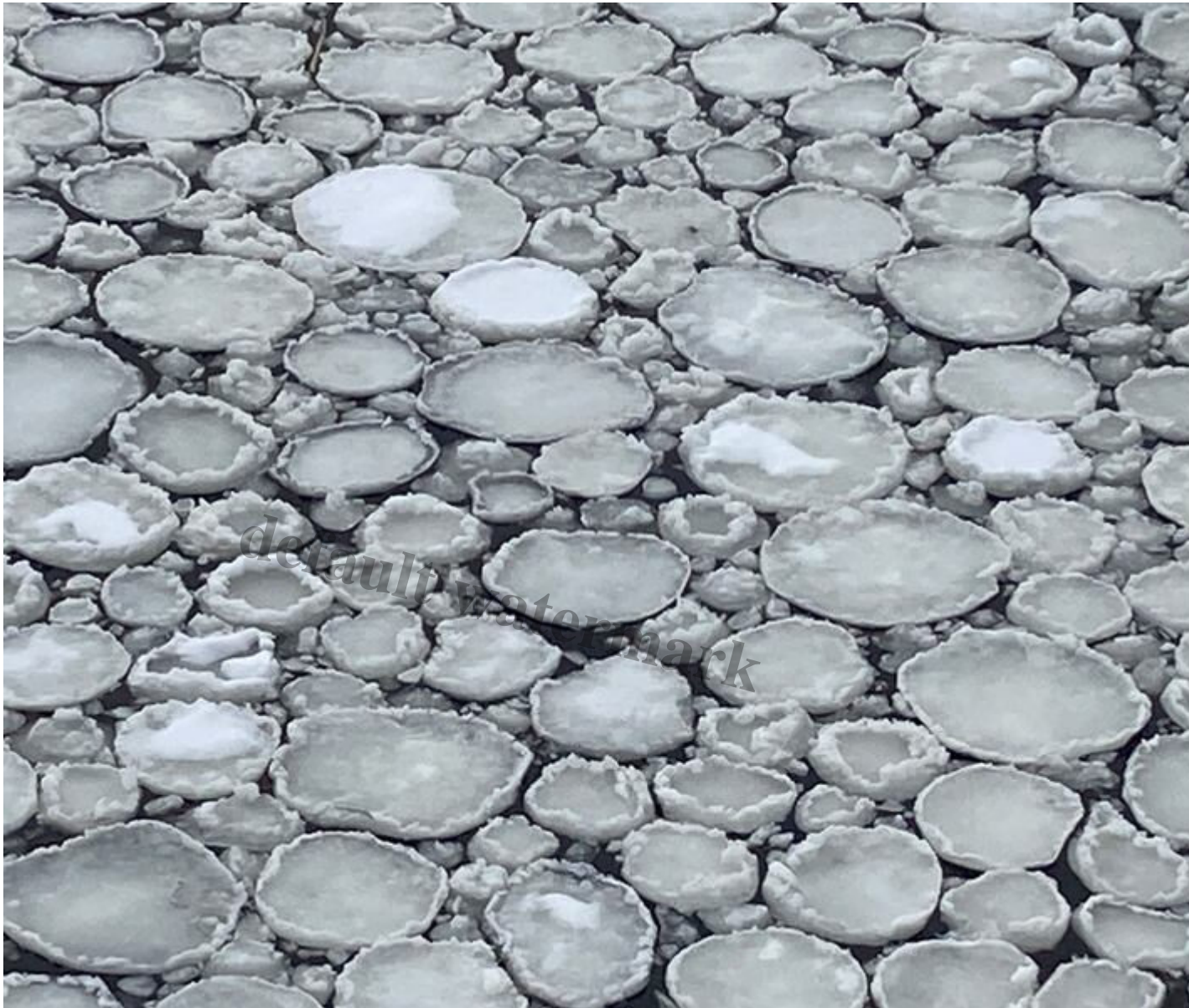
Sinds Bede's identificatie van Thule met IJsland in de 8^e eeuw na Christus zijn mensen in de verleiding gekomen om de Thule van Pytheas ook als zodanig te identificeren. Het eiland was echter blijkbaar onbewoond tot rond Bede's tijd, waardoor deze hypothese zwakker wordt.

De inwoners maakten een drankje van graan en honing, een vroege verwijzing naar mede, wat Thule met Noorwegen zou verbinden in plaats van IJsland, aangezien het klimaat van laatstgenoemde minder geschikt is voor de bijenteelt.

Het universum valt uit elkaar

Waar Thule ook was, Pytheas dacht nog verder te gaan en zeilde nog een dag naar het noorden. We kunnen ons alleen maar voorstellen wat de oude Griekse zeelieden moeten hebben gevoeld toen ze aankwamen waar het universum, zoals zij het begrepen, uit elkaar begon te vallen. Daar vermengden land, zee en lucht, in de Griekse geest sleutelementen van de samenstelling van de wereld, zich tot een mengsel. Iets dat Pytheas *pneumon thalattios*, een "zee-long" noemde. Het was iets waarop men niet kon lopen en waar men niet doorheen kon varen (Strabo, *Geografie*, 2.4.1).

Alsof hij degene, die zijn verslag las, gerust wilde stellen dat ook hij begreep hoe bizar dit klonk, voegde Pytheas eraan toe dat hij dit met eigen ogen had gezien (Strabo, *Geografie*, 2.4.1). Strabo geloofde dit verhaal natuurlijk in het geheel niet. Tegenwoordig weten we dat dit waarschijnlijk "pancake" of "slush" ijs was. Dat bevindt zich aan de buitenranden van een drijvende ijsschots, en gaat vaak gepaard met dichte zeemist die lijkt te bewegen met het ritme van de deining van de oceaan, waardoor de illusie van ademhaling ontstaat. zoals een long!

Pancake ijs

Er is weinig bekend over de terugreis van Pytheas naar de Middellandse Zee. Polybius en Strabo bespotten Pytheas vanwege de extreme bewering dat hij dat heeft gedaan *â??door de hele â??kustlijnâ?? van Europa richting de oceaan vanuit Gadeira [Cadiz] naar de Tanais [Rivier Don] te doorkruisenâ??* (Strabo, *Geografie*, 2.4.1). Hoewel dit erop zou kunnen wijzen dat Pytheas gebruik maakte van riviersystemen in Noord-Europa om reizen langs de Atlantische kust te vermijden, moeten we hier Polybius en Strabo wellicht toch gelijk geven.

De Grieken geloofden dat de bewoonde wereld omringd was door een grote oceaan, verbonden met een binnensee, de Middellandse Zee, door grote en vertakkende rivieren. Het was bijvoorbeeld een lang gekoesterde overtuiging dat de rivier de Nijl op de een of andere manier communiceerde met de Indische Oceaan. Tegenwoordig weten we natuurlijk beter, en het is zeer waarschijnlijk dat Pytheas zijn terugkeer maakte langs dezelfde lijnen als hij vertrok, langs de Atlantische kust van GalliÃ«, Spanje en Portugal, en opnieuw door de Straat van Gibraltar binnenkwam.

Wie Pytheas ook was, en ondanks de inspanningen van zijn tegenstanders, zal hij altijd herinnerd worden als een van de grootste ontdekkingsreizigers uit de oudheid die verder ging dan wie dan ook voorheen. Terwijl Alexander de Grote de grenzen van de Griekse kennis in het Verre Oosten, Centraal-Azië en India verlegde, deed Pytheas precies hetzelfde in het Verre Westen en het Verre Noorden, in Groot-Brittannië, het Noorden en de Oostzee. Net als Alexander de Hyphasis-rivier in India, in 326 v.Chr. bereikte, kunnen we ons voorstellen dat Pytheas en zijn bemanning hun eerste uitstapjes maken naar de zeeën ten noorden van het verre Thule.

¹ **Strabo van Amasia** (ca. 64 v.Chr. – vermoedelijk tussen 23 en 25 na Chr.) was een Griekse historicus, geograaf en filosoof die leefde tijdens de begintijden van het Romeinse Rijk. Strabo werd geboren in de stad *Amaseia* in *Anatolië*, een metropool. Hij schreef een omvangrijke universele geschiedenis, beginnend waar zijn voorganger Polybius ophield. Dit werk ging verloren.

² **Polybios** (ook **Polybius** (ca. 203 v. Chr. – ca. 120 v.Chr.) was een Griekse historicus die militaire en politieke functies bekleedde. Hij beleefde hoe Rome de heerschappij greep in het Middellandse Zeegebied en schreef een *Wereldgeschiedenis* over de Punische Oorlogen. Slechts de eerste vijf van de veertig boeken zijn integraal bewaard. De rest is fragmentair bekend door bloemlezers en door aanhalingen bij andere historici. Boek 1 begon in 264 v.Chr. met de Eerste Punische Oorlog en boek 39 eindigde in 146 v.Chr. met de Achaïsche Oorlog. Het veertigste volume bevatte een index.

³ **Eratosthenes van Cyrene** (tussen 276 v.Chr. en 273 v.Chr. – ca. 194 v.Chr.) was een Grieks geleerde, die in bloeitijd van de hellenistische wetenschappen leefde. Hij staat te boek als uiterst veelzijdig en is het meest bekend geworden door zijn schatting van de omtrek van de aarde. Hij werkte als wiskundige, geograaf, astronoom, historicus, geleerde, filosoof en dichter. In opdracht van de *Egyptische* koningen uit de dynastie der *Ptolemaeën* leidde hij de bibliotheek van *Alexandrië*, de belangrijkste bibliotheek uit de oudheid, ongeveer veertig jaar als hoofdbibliothecaris. Met zijn uitstekende faciliteiten bood deze bibliotheek hem een ideale werkomgeving. Beroemd is hij in de eerste plaats als de grondlegger van de wetenschappelijke geografie.

Eratosthenes stelde vast dat de zon op 21 juni (zonnewende) precies recht boven de Egyptische stad Syene (Aswan) stond. Dit was te zien doordat de bodem van een diepe put zichtbaar was door het zonlicht. Zou je een stok in de buurt van de put rechtop neerzetten, dan zou die geen schaduw geven. In *Alexandrië* is er wel altijd een schaduw. Hij begreep onmiddellijk dat de aarde daarom bolvormig moest zijn en dat als hij de afstand tussen Syene en *Alexandrië* zou weten, hij de omtrek van de aarde kon bepalen. Eratosthenes mat de lengte van de schaduw van een zeer hoge toren in *Alexandrië*. Het is onbekend hoe hoog de toren was en wat de lengte van de schaduw was die hij mat, maar hij berekende daaruit dat de zonnestralen een hoek van 1/50 deel van een cirkel maken met de toren. Daar hij aannam dat Syene precies ten zuiden van *Alexandrië* lag, dan moest de omtrek van de aarde 50 keer de afstand tussen Syene en *Alexandrië* zijn. Eratosthenes schatte deze afstand op 5000 stadiën, een schatting die onder meer tot stand kwam met reisverslagen van kamelenkaravanen. De omtrek van de aarde stelde hij hierdoor op 250.000 stadiën. Het is niet met zekerheid bekend hoe lang zijn stadium was. In de hedendaagse schriften wordt gesproken van een lengte tussen de 157 en 209 meter, waarvan de lengte rond 185 meter de meest waarschijnlijke is. Dit levert een omtrek van de aarde van ongeveer 46.000 km op. De werkelijke omtrek van de aarde is 40.075 km (equatoriaal). De schatting van Eratosthenes is, gelet op het feit dat hij niet de beschikking had over nauwkeurige meetinstrumenten, opvallend nauwkeurig.

Datum aangemaakt

2026/04/17

default watermark